

bei *ruonis*. Kita vertus, jeigu *Irbes šaurums* ir *Irbūte* bei *Ruoņu sala* ir *Ruonītis* įvardija netoli vienas kito esančius objektus, tai *Irbūte* ir *Ruonītis* neabejotinai laikytini priesagų vediniais iš atitinkamų sudėtinių vietovardžių.

Semantinių požįūriu visi žvejybos vietų vardai skiriami į 1) nurodančius orientyrus (nosaukumi, kas norāda orientierus: *Tūjas stēķis*, *Baznīcas*, *Pret Vagariem* ir kt.) ir 2) charakterizuojančius žvejybos vietą (nosaukumi, kas raksturo zvejvietu: *Dzelme*, *Mīkste*, *Ravas bedre*, *Aīzkraūls* ir kt.). Pasirinkti klasifikavimo kriterijai yra pakankamai motyvuoti, nors kai kuriais atvejais juos atskirti gana nelengva: pvz., vietovardžiai *Ēlksnīši* (p. 262), *Puīšiņš* (p. 264) laikomi nurodančiais orientyrus, o *Akmenija* (p. 280), *Dārziņš* (p. 285) – charakterizuojančiais žvejybos vietą. Tačiau, atrodytų, ir pirmųjų dviejų funkcija gali būti charakterizuoti vietą (vieta, apaugusi alksniais; vieta, apaugusi pušimis).

Paskutiniuose trijuose poskyriuose aiškinama kai kurių žvejybos vietų vardų kilmė, nurodoma keletas semantinių jų paralelių latvių, lietuvių, lenkų ir finų kalbose (pvz., lat. *Akmināja*, *Akmenija* : liet. *Akmenė*, *Akmena* : lenk. *Kamien*!, *W Kamienia* : est. *Kivismaa* „akmenainā zeme“ – p. 307). Taip pat aptariama šių vietovardžių chronologija – pirmieji užrašymai istorijos šaltiniuose ir tolesnė raida.

Labai svarbios yra knygos pabaigoje pateikiamos detalios bendrinių ir tikrinių žodžių rodyklės, palengvinančios naudojimąsi šiuo vertingu darbu.

Baigiant B. Laumanės knygos pristatymą pabrėžtina dar keletas dalykų, ypač svarbių lietuvių onomastikai. Kaip minėta, knygoje naudojamos ir lietuvių toponimijos bei antroponimijos duomenimis, kurie analizuojami lyginant juos su kitų baltų, o kai kada – ir finų kalbų faktais. Kita vertus, pasirodžius šiam veikalui atsirado galimybė tiriant lietuvių vietovardžius turėti prieš akis platesnį visapusiškai išanalizuotų latvių vietovardžių, asmenvardžių bei su jais susijusių fiziografinių terminų kontekstą.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima drąsiai teigti, jog ši knyga yra tikrai nemažas indėlis į baltų leksikos (ypač toponimų) tyrimus. Ypač vertingai ji papildė onimų bei apeliatyvų etimologijų sritį tiek baltų, tiek baltų-finų kalbų santykių kontekste.

Laimutis Bilkis

Vilius Pėteraitis. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai*. Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, 607 p.

Daugiau kaip prieš metus knygų lentynose pasirodė dar viena Mažosios Lietuvos fondo iniciatyva išleista labai reikšminga knyga – Mažosios Lietuvos fondo steigėjo, germanisto ir žodynininko Viliaus Pėteraičio studija „Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai“ (paantraštėje: Jų kilmė ir reikšmė). Tai jau

antroji šio autoriaus knyga, skirta dramatiško likimo kraštui, dar vienas paminklas užgesusiai lietuvininkų kalbai.

Iki šiol išsamesnių ir sistemingų šio krašto toponimų tyrinėjimų, galima sakyti, ir nėra. A. Bezzenbergerio, F. Teznerio, M. Töpeno darbai, vėliau J. Endzelyno, J. Otrębskio ir kitų (daugiausia ne lietuvių mokslininkų) tyrimai rėmėsi atskirais faktais, pavieniais, tam tikrais šio krašto kalbos ir vietų vardų struktūros reiškiniiais. Išsamioje J. Gerulio studijoje „Die altpreußischen Ortsnamen“ (Berlin und Leipzig, 1922), kurioje aptariama XIII–XV a. istorinių šaltinių medžiaga, pateikiama vietų vardų analizė daugiausia susijusi su prūsiškąja Rytprūsių dalimi.

V. Pėteraitis labai nuosekliai pradeda Mažosios Lietuvos lietuviško vardyno studijas. Pirmąją knygą „Mažoji Lietuva ir Tvanksta“ (Vilnius, 1992), išnagrinėjęs seniausiąją šios teritorijos¹ vardyno sluoksnį – vandenvardžius, paneigdamas ir atrėmęs H. ir G. Mortensenų ir kitų sukurtąją vadinamąją „dykros teoriją“, įrodė Mažosios Lietuvos teritorijos vientisumą ir baltiškumą. Į antrosios studijos „Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai“ apžvalgos ir tyrimų ratą įtraukiamas jau kitas toponimų sluoksnis – daugiausia lietuviškos, kuršiškos ir prūsiškos kilmės gyvenamųjų vietų vardai, sudarantys per 4000 vietų vardų žodyną su tų vardų kilmės, darybos ar struktūros aiškinimais.

Po palyginti trumpos pratarmės lietuvių ir vokiečių kalbomis, labai solidaus literatūros ir istorijos šaltinių sąrašo (115 pozicijų) bei estetiškai parengtų tikslų 20-ties apskričių žemėlapių yra trys pagrindiniai knygos skyriai: „Mažosios Lietuvos ir Tvankstos etimologinis žodynas“, „Priedai“ ir „Mažosios Lietuvos vietovardžių analizė“.

Vertingiausia, svarbiausia knygos dalis – Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietų vardų žodynas, sudarytas pagal abėcėlę iš be galo kruopščiai sulasiotų faktų tiek iš gyvosios kalbos², tiek iš rašytinių šaltinių (V. Kalvaičio, A. ir F. Kuršaičių, A. Salio, Ch. Stango, J. Užpurvio ir kt. darbų), nurodytų knygos pradžioje.

Vietovardžiai knygoje rekonstruojami į bendrinę kalbą, dažnai pateikiamos ir sukirčiuotos jų lytys. Čia pat skliaustuose nurodyta suvokietintos lytys (senesnės, tradicinės ir 1938 m. nacių primestos) bei dabartiniai rusiški vardų atitikmenys. Be to, prie vietovardžio pateikiama nemažai papildomos informacijos – gretiminių ir istorijos šaltiniuose paliudytų lyčių. Pastraipos pabaigoje duodamos paties autoriaus etimologinės pastabos bei struktūrinė arba darybinė vietos vardo charakteristika. Vietovardis labai dažnai siejamas su kitais lietuvių, latvių ar prūsų vietų vardais ir bendriniais žodžiais, patvirtinančiais baltišką

¹ Į Mažosios Lietuvos teritorijos sampratą čia įeina visas dabartinis Kaliningrado kraštas, Geldapės apylinkės Lenkijoje ir buvęs Klaipėdos kraštas iki jo prijungimo prie Lietuvos.

² Šį darbą autoriui lengvino tai, jog jis pats kilęs iš Klaipėdos krašto (Būdelkiemio vls.) ir yra pažinojęs nemažai gyvosios kalbos atstovų iš Mažosios Lietuvos.

vardo kilmę. Toks žodyno medžiagos išdėstymas ir analizė (beje, labai artimi J. Gerulio „Die altpreußischen Ortsnamen“ medžiagos teikimo ir aiškinimo principams) galėtų būti vienas iš diachroninio tipo žodyno etalonų.

Pastebėta, jog daugelis knygoje pateiktų vietovardžių lyčių iš Klaipėdos krašto neatitinka šių dienų oficialiosios vartosenos situacijos – kai kurios jų vienaip ar kitaip pakitusios, kitaip kirčiuojamos. Tai duoda medžiagos pasekti lyčių bei jų paradigmų kaitai tam tikrais laikotarpiais. Antra vertus, daugelis šio krašto vietovardžių knygoje likę nesukirčiuoti, nors jų kirčiavimas fiksuojamas dabartiniuose oficialiuosiuose šaltiniuose. Be to, kai kurie Klaipėdos krašto gyvenamųjų vietų vardai iš viso nėra patekę į V. Pėteraičio knygos vietovardžių sąrašą (*Kulberkis, Prycmā, Gaigališkiai, Daūžgiriai, Liaunaī (Liaunėji)* ir kt.).

Vietovardžių etimologijos daugeliu atvejų pamatuotos. Čia remtasi akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“, lietuvių vardyno medžiaga. To negalima būtų pasakyti apie kai kuriuos vietovardžių darybos aiškinimo atvejus, kur supainiojami žodžio morfeminės skaidos ir darybos dalykai (pvz., aiškinant tokio tipo vietovardžius: *Girm-ainiai, Surt-einiai, Svir-intai, Rom-ovė* ir pan., jie laikomi priesagų vediniais).

Paprastai knygos autorius tik nedaug kur aptarinėja ar komentuoja kitų autorių etimologijas, kiek plačiau stabtelėdamas prie *Klaipėdos, Priekulės, Rambyno, Gastų* vardų kitų autorių etimologinių pastabų ar nuomonių. Atrodo, nedisponuojama ir A. Salio disertacijos „Die žemaitischen Mundarten“ duomenimis, kartais pasiremiamą K. Būgos ir J. Endzelyno vietovardžių kilmės aiškinimais.

Nepaisant to, studijoje pateikti vardyno duomenys yra patikimi ir teikia daug naudingos informacijos istorikams, geografams, etnografams, lingvistams.

Informatyvus ir kitais požiūriais svarbus yra ir antrasis, „Priedų“, skyrius. Jį sudaro du poskyriai: 1. Abėcėliniai vietų vardų atitikmenų kitomis kalbomis sąrašai: a) vokiškas (drauge ir 1938 metų naujieji pakaitalai); b) lenkiškas (sulenkinti baltiškų (lietuviškų, prūsiškų) vietų vardų variantai Geldapės apylinkėse); c) rusiškas (okupacinės sovietų valdžios 1946-1947 m. primesti naujieji rusiški dabartiniai vardai) ir 2. Vietovardžių daryba. Šiame poskyryje išryškinti produktyvesnieji Mažosios Lietuvos vietų vardų darybos būdai: a) priesagų vediniai ir b) sudurtiniai vietovardžiai. Apie kitus darybos būdus – galūnių, priešdėlių vedinius, pirminius, sudėtinius vietovardžius šiame poskyryje neužsimeinama; pastarieji darybos būdai įvesti į tolesnio skyriaus „Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžių analizė“ kontekstą. Šio skyriaus pirmąją dalį „Kilmė“ galima laikyti teoriniais samprotavimais arba teorinėmis išvadomis, nes čia pateikiamas detalus vietų vardų aptarimas kilmės ir darybos požiūriu. Autorius išskiria keliolika kilminių vietovardžių grupių: 1) vandenvardiniai; 2) iš fiziografinių terminų; 3) augmeniniai; 4) gyvūninės kilmės; 5) sukultūrintos, kultivuotos aplinkos; 6) profesiniai; 7) religinės (kulto) kilmės; 8) asmenvardiniai; 9) vietovardiniai; 10) tautovardiniai; 11) kuršių kilmės; 12) prūsų kilmės; 13) vokiečių kilmės; 14) kitokios kilmės ir 15) nevykę kilmės aiškinimai. Nors

šis skirstymas neturi vieno pagrindo (sakysim, prūsų ar kuršių kilmės vietovardžiai irgi gali būti ir vandenvardiniai, ir asmenvardiniai, ir profesiniai ar pan. kilmės), tačiau duoda išsamų ir apibendrintą Mažosios Lietuvos gyvenamųjų vietų vardų kilmės ir darybos vaizdą.

Antrajame šio skyriaus poskyryje „Vietovės vardų kaitalai“ istoriškai nušviečiamas krašto vokietinimas, vėliau rusifikacija, galutinai išgaujant baltų kalbas iš šios teritorijos. Studija baigiama plačia (9 puslapių) reziume vokiečių kalba ir bažnytkaimių, kurių čia buvę 210, vardų sąrašu.

Baigiant knygos apžvalgą, reikia pasakyti, jog vietovardžių tyrėjai, be autentiškos ir vertingos medžiagos, čia aptiks ir kritikuotinų dalykų – abejotinų etimologijų ar kitokių vardų analizės netikslumų, tačiau niekas negalės paneigti, jog V. Pėteraičio studija „Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai“, kaip ir pirmoji šio autoriaus knyga „Mažoji Lietuva ir Tvanksta“, dar kartą paliudija baltiškąją Mažosios Lietuvos substratą ir yra svarbus įnašas į baltiškos kultūros studijų aruodą.

Marija Razmukaitė

IN MEMORIAM TERJE MATHIASSEN

(1938–1999)

Kažkokia tragiška lemtis persekioja Skandinavijos baltistus. Dar ne taip seniai baisiosios mūsų amžiaus ligos per anksti į kapus nusinešė norvegą Helgę Rinholmą, islandą Jörundurą Hilmarssoną. Ir štai vėl liūdime: po ilgos kančios vėžys 1999 m. sausio 9 dieną galutinai palaužė ir Oslo universiteto profesorių Terję Mathiaseną. O visi trys jie buvo ne tik geri draugai, baltų kalbų tyrėjai, didžiojo norvegų baltisto Christiano S. Stango mokiniai, bet ir patys nuosirdžiausi mūsų tautos bičiuliai.

Mathiasenas gimė 1938 m. balandžio 12 dieną Osle. 1957 m. baigė gimnaziją. Iš pradžių norėjo studijuoti lotynų kalbą ir matematiką. Tačiau šiais laikais šių dalykų studijos sunkiau suderinamos, ir Mathiasenas Oslo universitete ryžosi studijuoti rusistiką, germanistiką ir norvegų filologiją. Be Chr. S. Stango, tarp savo mokytojų jis čia turėjo ir garsų norvegų iranistą Georgą Morgens-tierne. 1962 m. magistro laipsniu Mathiasenas baigė bendrąsias studijas. Tolesnį jo susidomėjimą slavistika, iš dalies ir baltistika, galima sakyti, nulėmė NATO. Mat atlikdamas karinę tarnybą, Mathiasenas turėjo progą baigti NATO organizuotus labai gerus rusų kalbos kursus (juos baigė su būsimuoju Norvegijos gynybos ministru). Be kita ko, tokius kursus buvo baigęs ir mūsų minėtas H. Rinholmas. 1964 m. Mathiasenui penketą mėnesių teko tobulintis Leningrade. Velionis prisimindavo, jog pirmąją vizą į Leningradą jam išdavė SSRS ambasados Norvegijoje tarnautojas lietuvis Vytautas Burkauskas. 1965 m. Mathiasenas jau filologijos kandidatas. 1966–71 m. – jis Oslo universiteto stipen-